

UPOSAŻENIE KLASZTORU ŚW. BRYGIDY W LUBLINIE
W RĘKOPISIE *REGESTRUM ECCLESIAE CRACOVIENSIS*
(TZW. *LIBER BENEFICIORUM*) JANA DŁUGOSZA

Piotr Plisiecki

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Streszczenie. Prezentowany artykuł przedstawia informacje, które można odnaleźć w rękopisie *Regestrum Ecclesiae Cracoviensis*, czyli w dziele zwanym powszechnie *Liber beneficiorum* Jana Długosza. Przedmiotem analizy stał się fragment tego dzieła dotyczący majątku klasztoru św. Brygidy w XV-wiecznym Lublinie. W edycji z XIX wieku tego źródła pominięto wiele ważnych elementów, takich jak dopiski Długosza, jego własnoręczne poprawki lub też skreślenia całych fragmentów opisu. Jednak zapoznanie się z tymi fragmentami pozwala znacznie wzbogacić naszą wiedzę nie tylko na temat średniowiecznego majątku klasztoru św. Brygidy w Lublinie, ale także sposobu, w jaki Jan Długosz tworzył swoje dzieło dotyczące uposażeń Kościoła w diecezji krakowskiej.

Słowa kluczowe: klasztor św. Brygidy w Lublinie; Jan Długosz; *Liber beneficiorum*, diecezja krakowska w średniowieczu.

Opis własności i uposażenia klasztoru brygidów i brygidek w Lublinie, znajdujący się na kartach tzw. *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis* Jana Długosza, uchodzi za powszechnie znany. Istotnie, badania ostatniego półwiecza pozwoliły wielu historykom wysnuć na jego podstawie wiele wniosków i postawić sporo hipotez dotyczących majątku tego lubelskiego klasztoru i jego piętnastowiecznych początków¹. Jednak już od lat sześćdziesiątych XIX wieku, czyli od

¹ Historię założenia oraz późniejszymi dziejami klasztoru św. Brygidy w Lublinie (czyli według średniowiecznych dokumentów: klasztoru poza murami miasta Lublina zakonu świętych Maryi Niepokalanej i Brygidy oraz Najświętszego Zbawiciela, reguły świętego Augustyna – *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, t. II, wyd. S. Kuraś, Lublin 1973, nr 229, s. 40, pod rokiem 1419) zajmowało się już wielu historyków. Spośród nich należy wymienić następujące prace: J.A. WADOWSKI, *Kościoły lubelskie na podstawie źródeł archiwalnych*, Kraków 1907 (wyd. 2, Lublin 2004), s. 407-492; S. KAMIŃSKA, *Klasztory brygidek w Gdańsku, Elblągu i Lublinie*.

okresu, gdy zaczęto używać wydanych wówczas drukiem dzieł Długosza, aż do chwili obecnej, coraz rzadziej sięga się do rękopisu *Liber beneficiorum*, porzucając na jej drukowanej wersji². Praktyka ta jest powszechna mimo silnych głosów krytycznych, zarzucających wydaniu dziewiętnastowiecznemu ogromną niedokładność, błędy w odczytaniu tekstu a nawet przeinaczanie danych. Główną zasługę w walce o poprawność odczytywania wspomnianego tu źródła należy przypisać Stanisławowi Kurasiowi, który w 1966 roku opublikował niewielką książkę prostującą wiele edytorskich błędów, popełnionych podczas wydania tekstu *Liber beneficiorum* w latach 1863-1864. Także temu badaczowi zawdzięczać możemy wprowadzenie do obiegu naukowego najbardziej prawdopodobnego tytułu omawianego źródła, jakim jest *Regestrum ecclesiae Cracoviensis* (sam Długosz określał swoje dzieło mianem *Regestrum*)³. Nie czas i miejsce, by wymieniać tu wszystkie błędy i niedociągnięcia dziewiętnastowiecznej edycji tego *Regestrum*. Dość wspomnieć, że ostateczną konkluzją, wypływającą z uważnej lektury studium Stanisława Kurasia, jest zachęta do korzystania z rękopisu Jana Długosza, z pominięciem wersji wydrukowanej. Niniejszy artykuł ma za zadanie wesprzeć ów wniosek, wskazując na te elementy zawarte w rękopisie *Regestrum*, które w wydaniu umieszczono w wersji uszczupionej i niepełnej lub też pominięto całkowicie. Nie oznacza to jednak, że wszystkie dane dotyczące klasztoru brygidzkiego w Lublinie, zawarte w XIX-wiecznej edycji zostały sfalszowane lub zniekształcone. Akurat w wypadku tego klasztoru prawdziwość (czy raczej

Założenie i uposażenie, Gdańsk 1970; Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu, w: *Dzieje Lubelszczyzny*, t. III, oprac. S. Kuraś, Warszawa 1983, s. 133 (dalej cyt. S. Kuraś, Słownik); J. SWASTEK, *Święta Brygida szwedzka i zakon Najświętszego Zbawiciela ze szczególnym uwzględnieniem klasztorów na ziemiach polskich*, Lublin 1986; J.R. MARCZEWSKI, *Duszpasterska działalność Kościoła w średniowiecznym Lublinie*, Lublin 2002; *Metryka brygidek lubelskich*, oprac. J.R. Marczewski, Lublin 2011; A. SOCHACKA, *Powody lokalizacji w Lublinie grunwaldzkiego wotum Władysława Jagiełły*, w: TAŻ, *Regimen – Dominium – Societas Nobilium. Z dziejów gospodarki, administracji i polityki w Lubelskiem w średniowieczu*, Lublin 2014, s. 209-222.

² Joannis Długosz Senioris Canonici Cracoviensis *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis nunc primum e codice autographo editus*, t. I-III, ed. A. Przezdziecki, Kraków 1864-1864.

³ S. KURAŚ, *Regestrum Ecclesiae Cracoviensis. Studia nad powstaniem tzw. Liber beneficiorum Jana Długosza*, Warszawa 1966, s. 6 n.; zob. uwagi w: P. PLISIECKI, *The Parochial Network and the Tithes System in the Medieval Diocese Cracow*, w: *Pfarreien im Mittelalter. Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich*, hrsg. V.N. Kruppa, Studien zur Germania Sacra, Bd. XXXII, Göttingen 2008, s. 223-234; TENŻE, *Z badań nad siecią parafialną i dziesięciną. Przykład parafii w Dobrowodzie*, „Teki Komisji Historycznej. Oddział PAN w Lublinie” 1(2004), s. 5-22; por. M.D. KOWALSKI, *Dzieje autografu katedralno-kolegiackiej części „Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis” Jana Długosza*, „Studia Źródłoznawcze” 46(2008), s. 83-94.

prawdopodobność) danych dotyczących jego uposażenia jest w porównaniu z opisanymi innymi klasztorami względnie duża. I tu jednak pominięto i zlekceważono wiele elementów, które wciąż mogą wzbogacać naszą wiedzę na temat majątku brygidzkiego klasztoru w wieku XV, a także samego Lublina, na którego przedmieściach został on postawiony i uposażony. Wydaje się więc, że ponowne przyjrzenie się rękopisowi Jana Długosza ma sens i, być może, przyczyni się do intensyfikacji badań nad oczekiwanym od dawna (zwłaszcza w środowisku lubelskim) ponownym wydaniu krytycznym *Regestrum ecclesiae Cracoviensis*.

Rękopis *Regestrum*, przechowywany w Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie, składa się z czterech ksiąg. Opis uposażenia lubelskiego klasztoru brygidzkiego został umieszczony w osobnej księdze poświęconej uposażeniu klasztorów, na kartach 215, 216, 216v, 217, 217v i 218⁴. Należy zauważyć, że nie wszystkie z nich zostały zapisane w całości, na niektórych pozostawiono немало miejsca na ewentualne wpisywanie lub uzupełnianie danych. Prawdopodobnie opis, jakim dysponujemy, należałoby interpretować jako wersję roboczą. Może to także oznaczać, że zachowany opis majątku klasztoru był uważany przez Długosza za niepełny i brał on jeszcze pod uwagę jego ewentualne rozszerzenie, które jednak już nigdy nie nastąpiło. Odczucie niepełności i niekompletności opisu uposażenia oraz związaną z tym obawę, że Długosz mógł nie posiadać, lub ewentualnie nie zapisać wszystkich zgromadzonych przez siebie informacji, wzmacnia dodatkowo fakt, że bezpośrednio po opisie uposażenia klasztoru brygidzkiego pozostawił aż siedem kart niezapisanych (od 218v do 221v). Pozostaje do dziś zagadką, czy ta wyraźna przerwa w rękopisie była spowodowana brakiem spodziewanych informacji o lubelskim klasztorze czy też pierwotnie autor planował opisać na pozostawionych kartach inny klasztor i ostatecznie z tego zamysłu zrezygnował⁵?

Idąc za sugestiami Stanisława Kurasia, możemy przyjąć, że Jan Długosz był autorem zasadniczej części opisu uposażenia, ale nie całości. Wstęp do opisu (k. 215) wyszedł spod ręki jednego z notariuszy, współpracujących z głównym autorem i inicjatorem spisania *Regestrum*⁶. Pozostała część opisu (karty 216-218) została już zredagowana i wpisana własnoręcznie przez Długosza. Świadczy

⁴ Sygnatura w Archiwum Kapituły: KP 197 (dalej cyt.: R, nr karty), w wydaniu drukiem jako *Liber beneficiorum* t. III, Kraków 1864. Podczas pisania niniejszego artykułu korzystałem także z egzemplarza *Liber beneficiorum*, skolacjonowanego z rękopisem przechowywanym w Instytucie Historii KUL.

⁵ Opis następnego klasztoru, należącego do krakowskich klarysek, zaczyna się bowiem dopiero na karcie nr 222.

⁶ S. KURAS, *Regestrum*, s. 36.

o tym nie tylko charakterystyczny dla niego dukt pisma, ale także typowe, często używane przez niego sposoby zapisu niektórych słów. Należy do nich niewątpliwie właściwy Długoszowi, zwrot „pro yeme” (k. 217, 217v, zamiast „pro hyeme”), „[duos] choros” (k. 217, 217v, zamiast „coros”). Niestety, wśród zwrotów i zapisów uznawanych za typowe dla tego autora, można spotkać też i wyjątki. Należy do nich zwrot odnoszący się do wartości wymierzonej dziesięciny, najczęściej zapisywany przez niego jako: „valor eius extimatur ad...” [podkr. moje – P.P.], który właśnie w opisie klasztoru brygidek został ręką Długosza (k. 217v) zapisany raczej w formie „valor eius aestimatur ad...” [podkr. moje – P.P.]. Do Długoszowego autorstwa zasadniczej części omawianego opisu przekonuje także częsta u niego przemieszana pisownia polskich nazw miejscowości w wersji „zmiękczonej” i twardej, ze zdecydowaną przewagą tej pierwszej. Na przykład, obok nazwy *Czirnyow* (k. 217, 217v, 218) występuje też dwukrotnie *Czyrnyow* (tamże), ale dalej już spotykamy np. *Gori*, *Bistrzicza*, *Bistrzeowicze* (k. 217, 217v) itp. Do cech charakterystycznych pisma Jana Długosza możemy też zaliczyć dość konsekwentne zapisywanie królewskiego imienia zwycięzcy spod Grunwaldu w formie *Wladislaus* (k. 216, 216v, 217, 217v, 218, zamiast częstego u notariuszy *Vladislaus*, np. k. 215).

Obserwacja rękopisu *Regestrum* pozwala stwierdzić, że Jan Długosz redagował ów tekst kilkakrotnie i nierzadko dokonywał poprawek, wprowadzając nowe dane oraz usuwając te, które uznał za już nieaktualne. Prześledzenie tych działań autora może być pomocne przy ustalaniu nie tylko sposobu pracy nad *Regestrum*, ale także przy próbach określenia czasu powstania opisu uposażenia lubelskiego klasztoru. Spośród poprawek uczynionych własnoręcznie przez Długosza przede wszystkim należy wymienić skreślenia. Chodzi tu o takie sytuacje, w których autor zapisał pewną informację a następnie skreślił, uznając ją za nieaktualną, być może fałszywą, lub też, po prostu, nieodpowiadającą obranej koncepcji opisu uposażenia. Pierwszą z nich widzimy na karcie 216v, gdzie Długosz opisał królewską donację (lokalizując dwa lubelskie stawy królewskie), w skład której wchodziło także dwóch rybaków łowiących odtąd na rzecz klasztoru. Możemy sądzić, że pierwotnie Długosz opisał tylko pierwszy z dwóch stawów (początkowa redakcja brzmiała: „quarum una est in flumine Bistrzicza”). Możemy domniemywać, że informacje o lokalizacji drugiego stawu Długosz uzyskał nieco później, w rezultacie, dodatkowe dane wymusiły przebudowę gramatycznej kon-

strukcji zdania z liczby pojedynczej na mnogą. Czasownik *est* został skreślony i jednocześnie zdanie uzupełniono na końcu o czasownik *sunt*⁷.

Nieco poważniejszej poprawki dokonał Długosz trochę niżej, na tej samej karcie (k. 216v), podczas opisu należącego do klasztoru tzw. starego folwarku, obejmującego obszar 1,5 łąnu, ofiarowanego niegdyś jeszcze kaplicy św. Barbary przez lubelskiego wójta. Po stwierdzeniu przynależności folwarku do klasztoru Długosz dopisał istotne zdanie, informujące o powinnościach dziesięcinnych. Według tego zapisu dziesięcina snopowa z pól tego folwarku powinna być oddawana na rzecz archidiaconatu lubelskiego. Zapisując zwolnienie z dziesięciny konopnej stwierdził ponadto, że ów obowiązek dziesięcinny nie jest wykonywany z powodu bezprawnego zajęcia owych łąnów przez lubelskich mieszczan, którzy pobudowali tam swoje domy i zasadzili ogrody⁸. W rękopisie cały powyższy ustęp dotyczący dziesięcin archidiacona oraz okupacji łąnów przez mieszczan został skreślony. W tym konkretnym wypadku nie mamy jednak podstaw, by wątpić w wiedzę Długosza, któremu przecież zdarzało się czasem wpisanie informacji niesprawdzonej lub zgoła fałszywej⁹. Szczęśliwie nie musimy tu zastanawiać się, czy doszło może do jakiejś ugody między mieszczanami a klasztorem w kwestii bezprawnego zajęcia folwarku, gdyż sprawa ta znalazła inny finał. Przede wszystkim podana przez autora *Roczników* wielkość folwarku i sposób jego nabycia przez klasztor brygidzki zgadzały się z treścią dokumentu uposażeniowego Władysława Jagiełły z 22 IX 1432 roku¹⁰. Wiemy stąd, że wiadomość o posiadaniu folwarku w opisanym kształcie była prawdziwa. W kontekście dowodu opisanego poniżej wypadnie nam także założyć, że i zajęcie łąnów klasztornych przez mieszczan naprawdę nękało przeora klasztoru – i znalazło to swoje odzwierciedlenie w swoistej skardze, umieszczonej w *Regestrum*. Skreślenie tak istotnej wiadomości, jak ta o bezprawnym zajęciu folwarku, spowodowane było jednak wyrokiem sądu, który w 1475 roku zebrał się w celu rozpatrzenia pretensji przeora brygidzkiego Marcina. Sąd, po rozpatrzeniu skargi, nie dopatrywał się jednak słuszności klasztoru, skargę oddalił, zaś skarżącym nakazał wieczyste milczenie

⁷ R, k. 216v: „Item circa oppidum Lublinense sunt duae piscinae regiae, quarum una [skreślone: est] in flumine Bistrzicza, altera in torrenti Grodzanka sitae sunt”.

⁸ R, k. 21v: „[...] de quibus solvunt decimam manipulare archidiaconatui Lublinensi sed illam non conducunt nec tenentur ad decimam canapi; occupati sunt et occupantur per cives Lublinenses qui ibi locaverunt domos et ortos”.

⁹ S. KURAŚ, *Regestrum*, s. 53-64, gdzie podano liczne przykłady takich sytuacji.

¹⁰ *Zbiór dokumentów małopolskich*, t. VII, wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś, Wrocław 1975, nr 2113, s. 374-377, zwł. s. 375.

w tej sprawie¹¹. Należy tu podkreślić, że w imieniu królewskim skargę rozpatrywał nie kto inny jak właśnie Jan Długosz, kustosz wiślicki i kanonik krakowski, wraz z wojewodą lubelskim Dobiesławem Kmitą z Wiśnicza, kasztelanem sandomierskim Janem z Rytwian oraz prepozytem skalbmierskim i kanonikiem krakowskim Sędziwojem z Tęczyna¹². Mamy tu więc dobry przykład sytuacji, w której Jan Długosz, pierwotnie rzecznik przeora Marcina, zapisujący jego skargę w *Regestrum*, po dokładnym zbadaniu i osądzeniu, zdecydował się na jej usunięcie. Konsekwentnie, uznawszy za swoją powinność zastosowanie się do powyższego wyroku, musiał Długosz zmodyfikować także kolejny fragment, znajdujący się w innej księdze *Regestrum*, dotyczący uposażenia archidiakona lubelskiego, odbiorcy dziesięciny z tego folwarku. Według Długosza pobierał on tę daninę z pól leżących na obu przedmieściach lubelskich. Był to teren leżący naprzeciw wsi Dłotlice oraz ziemie znajdujące się naprzeciw kościoła Najświętszej Maryi Panny (czyli klasztoru św. Brygidy), na terenie parafii lubelskiej. Przedmieszczanie byli zwolnieni z dziesięciny konopnej, jednak snopową, o wartości 10 grzywien, musieli zwozić własnymi wozami do stodół archidiakona. Interesujące jest, że także i tutaj widać ślad wytarcia słowa, czyli razury – korekty dokonanej przez Długosza. Zmiana dotyczyła liczby łąnów będących podstawą tej daniny. Dotychczasową ich sumę nieznacznie zmodyfikowano – zapewne zgodnie z wyrokiem sądu – wpisując ostatecznie pobór dziesięciny z trzydziestu i jednego łąnu (stąd słowo na tzw. razurze)¹³. Możemy się domyślać, że pierwotnie liczba łąnów z obu lubelskich przedmieść wynosiła trzydzieści dwa i pół. Powyższa sytuacja dobrze świadczy o dokładności Długosza przy opisywaniu przynajmniej niektórych prebend w *Regestrum*. Jak widać, aktualizacja wpisów wynikała nie tylko z konieczności wprowadzania poprawek wynikających z dostrzeżenia błędów, ale także z dostępu autora *Regestrum* do wyroków sądowych. Mamy ślady także i innych sądów, w których w królewskim imieniu zasiadał Jan Długosz, w księdze wójtowskiej miasta Lublina zachował się bowiem wyrok w sprawie umorzenia długów i ugody zawieranej przez dwóch lubelskich rajców

¹¹ *Materiały do historii miasta Lublina 1317-1792*, oprac. J. Riabinin, Lublin 1938, nr 58. Treść tego wyroku omawia S. Kamińska (*Klasztory brygidek*, s. 176).

¹² S. Kamińska (*Klasztory brygidek*, s. 176) podaje błędnie „z Wiśniowca” zamiast „z Wiśnicza” (poprawka za: *Urzędnicy małopolscy XII-XV wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990, s. 147), a także „proboszcz skarbimierski” zamiast poprawnej wersji „prepozyt skalbmierski” (poprawka za: J. KURTYKA, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 561).

¹³ Rękopis w Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie, sygn. KP 194 (tom poświęcony uposażeniu kapituły krakowskiej), k. 91: „[...] de triginta tamen laneis et uno [: na razurze] laneis [!] [...]”.

w 1474 roku. W imieniu króla w sądzie zasiadał autor *Regestrum* wraz z ochmistrem dworu synów królewskich, Stanisławem Szydłowieckim¹⁴. Być może nie tylko szacunek, jakim cieszył się na dworze królewskim, ale także i autorytet w sprawach majątkowych (wynikający z tworzenia *Regestrum*?) zapewniał Długoszowi udział w sądach rozstrzygających sporne sprawy majątkowe. Dodatkowo udział Długosza w sądzie nad skargą przeora klasztoru św. Brygidy może nam pomóc w ustaleniu bardziej precyzyjnej daty spisania pierwszej redakcji opisu uposażenia tego klasztoru. Skoro sąd odbył się już w 1475 roku, to możemy zakładać, że opis uposażenia musiał być już gotowy w tym właśnie czasie, ewentualnie już w końcu roku 1474. Oznacza to, że opis klasztoru brygidzkiego mógł być jednym z pierwszych, nad którymi Długosz pracował podczas redagowania trzeciego tomu *Regestrum*¹⁵.

Niestety, nie za każdym razem można odnaleźć ślady „żelaznej” konsekwencji Długosza w poprawianiu nieaktualnych danych. Przykładem może być opis klasztornej wsi Skrzynice (Poniatowa; w rękopisie: *Skrzymycza alias Poniatowa*)¹⁶, gdzie w wersji pierwotnej zanotował informację o istnieniu w tej miejscowości, prócz innych pól (między innymi kmiecych i sołeckich), także dwóch łąnów kmiecych, określanych jako wolne. Kmiecie gospodarujący na tych łąnach mieli być zwolnieni nie tylko od oddawania dziesięciny na rzecz klasztoru w Lublinie, ale także od wszelkiego czynszu oraz od różnorakich robót i powinności zwykle ciążących na mieszkańcach brygidzkich wsi¹⁷. Z przyczyny dziś nam już nieznanej Jan Długosz skreślił tę informację. Ciekawe jednak, że nieco niżej, już przy podsumowaniu danych o areale wsi, w związku z podawaniem ich powinności dziesięcinnych na rzecz kościoła św. Wita w Górach Wysokich, zapisał, że tę daninę uiszcza się z pól kmiecych, pól sołeckich (w liczbie dwóch) oraz właśnie z łąnów wolnych¹⁸. Pozostawienie tej informacji – w czym możemy

¹⁴ *Księgi wójtowsko-lawnicze miasta Lublina*, oprac. G. Jawor, M. Kołacz-Chmiel, A. Sochacka, Lublin 2012, nr 1501, s. 520-521.

¹⁵ S. Kuraś (*Regestrum*, s. 33-34) przyjmuje czas powstania tego tomu na lata 1474- 1476.

¹⁶ R, k. 217v.

¹⁷ Tamże: [tekst skreślony:] Item sunt in eadem villa duo lanei liberii kmethonales nullos census aut labores aut decimas solvenetes monasterio.

¹⁸ Tamże. Ponieważ dwa łąny sołtysie także były łąnami wolnymi, nie możemy również wykluczyć możliwości pomyłki – skreślone dwa łąny wolne byłyby po prostu tożsame z dwoma wolnymi łąnami sołtysimi, zaś ich ewentualny podwójny opis mógł wynikać z nieporozumienia z informatorem podającym Długoszowi dane o własności klasztoru. Nie możemy jednak zapominać, że Jan Długosz bardzo dobrze orientował się we własności klasztoru (zob. wyżej – udział Długosza w rozprawach sądowych, dotyczących majątku brygidzkiego), wcześniej redagował jego opis niż opisy innych klasztorów, zaś jego informatorem mógł być sam przeor.

chyba dostrzec ślad drobnej Długoszowej niekonsekwencji lub nieuwagi – miało sens jedynie w związku z podaną wcześniej wiadomością o istnieniu dwóch takich łąnów. Być może z biegiem czasu łąny wolne zostały opuszczone i następnie „wchłonięte” przez pozostałe gospodarstwa kmiecie. Niestety, późniejsze źródła nie pomagają nam w rozwiązaniu zagadki tajemniczych dwóch łąnów ze Skrzynic. W powstałej w 1529 roku księdze dochodów beneficjów diecezji krakowskiej (tzw. *Liber retaxationum*), czyli zaledwie sześćdziesiąt lat po rozpoczęciu prac Długosza nad *Regestrum*, opisując dochody wspomnianego kościoła św. Wita, nie znano już nawet nazw tych wsi w ziemi lubelskiej, z których otrzymywano dziesięcinę¹⁹.

W rękopiśmiennym opisie dochodów lubelskiego klasztoru można natknąć się również na takie wyrazy czy nawet fragmenty zdań, które zostały wytarte (wydrapane – tzw. razury), aby w ich miejsce podać nowe dane. W interesującym nas fragmencie *Regestrum* spotykamy pięć takich wypadków. Niestety, tylko w dwóch z nich jesteśmy w stanie ustalić, jaka była pierwotna treść zmienionej informacji. Opisując areal i powinności oddawane ze wsi Czerniów, Jan Długosz stwierdził, że znajdujący się tam klasztorny folwark (wraz z dworem) składa się z trzech pól. Jednak można zauważyć, iż pierwotnie podał, że na ów folwark składały się cztery pola²⁰. Z kolei przy opisywaniu powinności oddawanych ze wsi Skrzynice poprawiony został istotny fragment dotyczący oddawania serów. Według tego, co można jeszcze odczytać, pierwotnie Długosz zapisał, że mieszkańcy Skrzynic byli z tej powinności zwolnieni²¹. W pozostałych trzech przypadkach nie możemy już ustalić, jakie informacje chciał przekazać autor podczas pierwszego redagowania swojego dzieła. I tak przy podawaniu przynależności parafialnej wsi Czerniów (*Czyrnyow* ale także *Czirnyow*) zanotował, że należy ona do parafii w Krężnicy (*Crasznycza*)²². Widać jednak, że ta informacja została wpisana jako poprawiona. Taką samą sytuację możemy obserwować przy podanym niżej odbiorcy dziesięciny z pól sołtysich w Czerniowie już po poprawieniu poprzedniego wpisu; dopisany został pleban i kościół parafialny w Krężnicy. Wynika stąd, że początkowo Długosz miał inne informacje dotyczące zarówno parafialnej przynależności, jak i odbiorców dziesięciny sołtysiej z Czerniowa. Czy były one

Przed wszystkim jednak owe dwa wolne łąny zostały określone jako kmiecie (*kmethonales*), różne od łąnów sołtysich (*scoltetiales*).

¹⁹ *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529 (tzw. Liber retaxationum)*, wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław 1968, s. 358.

²⁰ R. k. 217: „Item in eadem villa est coenobiale praedium bonum cum curia in tres [: na razurze, wcześniej: quatuor] campos divisum”.

²¹ R. k. 217v: „Item solvunt unum caseum [poprawione z: non solvunt]”.

²² R. k. 217.

wtedy już nieaktualne, czy też po prostu błędne, tego się dziś nie dowiemy. Ten fragment *Regestrum* jest najstarszym zachowanym śladem przynależności parafialnej Czerniowa i to właśnie Jan Długosz uważany jest za pierwszego, który podał nazwy miejscowości należące do parafii w Krężnicy²³. Trudno stawiać jakiegokolwiek hipotezy, gdy nie ma źródeł. Zmuszeni jesteśmy więc pozostawić wątek pierwotnej przynależności parafialnej tej miejscowości nierozwiązany, chociaż wydaje się, że w świetle tego, co powiedziano powyżej, historia okręgów parafialnych w ziemi lubelskiej mogła być bardziej skomplikowana, niż dzisiaj sądzimy. Wpisana przez Długosza liczba łąnów znajdujących się w Skrzynicach także była poprawiana. Ostatecznie stwierdził, że było ich tam osiemnaście²⁴. Prawdopodobnie miał również inne informacje dotyczące liczby karczem znajdujących się także w tej miejscowości. W końcu, po poprawkach w dwóch wyrazach i po nieznacznym zakłóceniu szyku zdania, stwierdził obecność dwóch takich obiektów²⁵.

Uważna obserwacja rękopisu pozwala dostrzec jeszcze dwa dopiski uczynione zapewne ręką samego Długosza. Być może pozyskał on nowe dane bądź też uściślił już obecne. Zazwyczaj pilnował ustalonego przez siebie porządku podawania informacji o miejscowościach, które opisywał. Tradycyjnie opisy kończyły się podaniem nazw wsi sąsiadujących z omawianą miejscowością. Jednak w wypadku zarówno Czerniowa, jak i Skrzynic był zmuszony do odstępstwa od przyjętego przez siebie porządku. Na samym końcu opisu wsi Czerniów, już po wymienieniu nazw tych osad, które z nią graniczyły, dopisał informację odnoszącą się do powinności, jakie mają ciążyć na młynarzu opiekującym się tamtejszym młynem (już wcześniej przez Długosza omówionym). Jakby chcąc doprecyzować podane przez siebie wcześniej dane (a może uczynił to na wyraźne żądanie brygidzkich właścicieli wsi?), podkreślił, że tutejszy młynarz został zobowiązany także do naprawy obsługiwanego przez siebie młyna, zaś gdyby uległ zniszczeniu (często na skutek naporu wezbranej, wiosennej wody)²⁶, także do postawienia go na nowo²⁷. Być może chęć uściślenia wcześniejszych danych albo raczej sugestia zatroskanego o nadmiar kmiecych powinności i obciążeń miejscowego sołtysa kazała Długoszowi dopisać, już po omówieniu zarówno areалу, jak i powinności

²³ J. CHACHAJ, *Bliżej schizmatyków niż Krakowa...*, Archidiaconat lubelski w XV i XVI wieku, Lublin 2012, s. 281.

²⁴ R, k. 217v: „In qua sunt [na razurze:] octodecim lanei cmethonales [...]”.

²⁵ R, k. 217v: „Item sunt [odtąd na razurze:] duae ibi tabernae [...]”.

²⁶ Zob. na ten temat: P. PLISIECKI, *Młyny wodne w województwie lubelskim (do schyłku XVI w.)*, Lublin 2015, s. 211-217.

²⁷ R, k. 217: „Item villa praefata confinant cum villis [...] Prawydlniki, Manthow. Item molendinator tenetur reficere molendinum, et si destrueretur, totum de novo construere”.

oddawanych ze wsi Skrzynice, informacje o zwolnieniu tamtejszych mieszkańców od powinności zwanej „oprawa”. Także korzystna dla ówczesnych skrzyniczian (szczególnie wobec ewentualnych pretensji właścicieli wsi czy egzekutorów danin) wydaje się następna, dopisana przez Długosza informacja o braku w tej wsi barci miodnych²⁸. Nieco wyżej, szczegółowo opisując ich powinności, wymieniono już zwolnienia od „królestwa”, „podymnego” oraz „stacji”; zwolnienie od „oprawy” mogło wcześniej umknąć uwadze Długoszowych informatorów.

Przy dzisiejszym, niezbyt wysokim stanie wiedzy na temat ówczesnych wsi stanowiących majątek klasztoru św. Brygidy w Lublinie, nie potrafimy wskazać w zasadzie żadnych istotnych błędów w ich opisie w *Regestrum*. Warto przypomnieć, że to właśnie dzieło Długosza jest pierwszym znanym nam źródłem, które podawało na ich temat tak szczegółowe informacje, dotyczące rodzajów i liczby pól, obecności karczem czy młynów. Wynika stąd, że w większości wypadków (czyli wówczas, gdy nie posiadamy dokumentów podających dokładny opis arealu wsi) nie możemy przeprowadzić weryfikacji podawanych przez Długosza danych czy wskazać ewidentnych błędów²⁹. Jednak w odniesieniu do opisu majątku klasztoru lubelskiego możemy dostrzec dwie oczywiste pomyłki, których autor *Regestrum* nie zauważył i nie sprostował. Po pierwsze, chodzi o datę bitwy grunwaldzkiej, którą przywołano we wstępie do właściwego opisu uposażenia klasztoru. Jako rodzaj usprawiedliwienia możemy potraktować fakt, że ów wstęp nie wyszedł spod ręki samego Długosza, lecz był autorstwa jednego z współpracujących z nim notariuszy³⁰. Data bitwy została omyłkowo zapisana jako 1310 rok (*millesimo tricentesimo decimo*) i nie została nigdy poprawiona³¹. Po drugie, notariusz piszący wspomniany już wstęp z polecenia Jana Długosza, powtórzył za nim także pomyłkę dotyczącą św. Brygidy szwedzkiej. Długosz w swoich *Rocznikach* nazywał ją św. Brygidą ze Szkocji³², tak też i notariusz przedstawił ją we wstępie do uposażenia klasztoru, określając ją jako: „[...] Beata Brigida de Scotia”³³.

²⁸ R, k. 217v: „Item villa praefata [...] confinant cum villis [...]. Item *oprawam* non solvunt. Item mellificia non habent”.

²⁹ Spora część tzw. błędów Długosza wynikała z niezgodnienia danych dotyczących miejscowości opisywanych więcej niż raz. Najważniejsze takie sytuacje w odniesieniu do *Regestrum* Długosza zebrał S. Kuraś (*Regestrum*, s. 53–64).

³⁰ Zwraca uwagę nieco inny dukt pisma w tym fragmencie. Taką opinię co do autorstwa wstępu wyraził także S. Kuraś (*Regestrum*, s. 36).

³¹ R, k. 215.

³² J. DŁUGOSZ, *Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 10, red. Z. Perzanowski, Warszawa 1981, s. 47, przypis nr 42 (gdzie podano pozostałe tego typu pomyłki Długosza).

³³ R, k. 215.

Analizowany przez nas fragment rękopisu *Registrum* przynosi nam też kilka-
naście słów i nazw własnych z regionu lubelskiego, zapisanych w XV-wiecznym
języku polskim. Przede wszystkim kilkakrotnie pojawia się nazwa głównego mia-
sta regionu, Lublin, której zapis okazuje się identyczny ze współczesnym³⁴.
Kilkakrotnie pojawiają się też nazwy wsi należących do klasztoru, bądź z nim
powiązanych: Skrzynice (*Skrzinnicza alias Ponyathowa, Skrzimycza alias Pony-
atowa* a także *Krinnicza*)³⁵, Czerniów (*Czyrnyow, Czirnyow*)³⁶, Krężnica (dziś
Krężnica Jara; *Crasznycza, Crasznicza*, a także *Cransznicza*)³⁷, Chłopie (*Chlo-
pye*)³⁸ oraz Abramowice (*Abrahamovicze*)³⁹. Pozostałe nazwy z regionu lubel-
skiego (w szerszym rozumieniu) pojawiają się w tym tekście tylko pojedynczo.
Należą do nich: Bystrzejowice (*Bistrzeowicze*)⁴⁰, Czwartek (*Czwartek*)⁴¹, Krasny-
staw (*Crasznystaw*)⁴², Chełm (*Chelm*)⁴³, Jabłonna (*Jablona*)⁴⁴, Mętów (*Męn-
thow*)⁴⁵, Osmolice (*Oszmolicze*)⁴⁶, Prawiedniki (*Prawydlniki*)⁴⁷, Tuszów (*Thus-
szow*)⁴⁸, Wilczepole (*Wylczepolye*)⁴⁹ oraz Żuków (*Zukow*)⁵⁰. Obok nazw miejsco-
wych możemy także spotkać średniowieczne nazwy rzek i strumieni. Trzykrotnie
pojawia się nazwa Bystrzyca (*Bistrzicza, Bystrzicza*)⁵¹ zaś jeden raz nazwy: Bug
(*Bug*)⁵², Grodzianka (*Grodzanka*)⁵³ i Piotrków (strumień, dziś Skrzyniczka;
Pyotrkow)⁵⁴. Ostatnia grupa interesujących nas tutaj nazw, to polskie, XV-

³⁴ R, k. 215, 216-216v, 217v.

³⁵ R, k. 215 (wpis notariusza), 217v (tu też *Krinnicza*). Brzmienie nazw miejscowości przyjmuję za:
S. Kuraś, Słownik, passim.

³⁶ R, k. 215, 217, 217v.

³⁷ R, k. 217.

³⁸ R, k. 215, 216v.

³⁹ R, k. 217v.

⁴⁰ R, k. 217v.

⁴¹ R, k. 218.

⁴² R, k. 215.

⁴³ R, k. 216.

⁴⁴ R, k. 217.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ R, k. 217v.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ R, k. 215, 216, 216v.

⁵² R, k. 216.

⁵³ R, k. 216v. Strumień dziś już nie istnieje. Przypuszczalnie biegł między Wzgórzem Zamkowym
a Wzgórzem Staromiejskim, pod łączącym je mostem. Inaczej S. Kuraś, Słownik (s. 81), który
próbuję identyfikować ją z Czechówką.

⁵⁴ R, k. 216.

-wieczne imiona i prezwyiska osób związanych z Lublinem lub jego okolicami. Wyżej była już okazja wspomnieć imię króla polskiego Władysława (*Wladislaus*)⁵⁵. Dodać tu należy także lubelskich mieszczan: Mikołaja Tłusto (*Nicolaus Tlusto*)⁵⁶, Wincentego albo Wiączka (*Wincentius alias Wyanczek*)⁵⁷ oraz Piotra Czigelstrichera (*Petrus Czigelstricher*)⁵⁸. Z osób związanych bezpośrednio z Lublinem i klasztorem wymieniono trzech przeorów pochodzenia niemieckiego: Helwoszer (*Helwoszer*), Huszbranta (*Huszbranth*)⁵⁹, Szczepana (*Sthephanus*)⁶⁰, a także przeora Marcina z Karniowic (*Martinus de Karnyowycze*)⁶¹ oraz przeoryszę Agnieszkę (*Agnes*)⁶².

Przedstawione wyżej przykłady to większość danych, jakie można uzyskać podczas korzystania z rękopisu *Regestrum* Jana Długosza. Wydaje się jednak, że nawet na podstawie tego, co opisano w niniejszym tekście, można znacznie rozszerzyć naszą wiedzę nie tylko na temat organizacji i sposobów pracy tego znamienitego polskiego historyka, ale także (i może przede wszystkim) na temat wielu szczegółów dotyczących uposażenia instytucji kościelnych w XV wieku. Warto przypomnieć, że przytłaczająca większość faktów opisanych powyżej została całkowicie pominięta podczas prac nad edycją tzw. *Liber beneficiorum*, dokonaną przez A. Przeździeckiego w wieku XIX. Wynika stąd, że dopiero ponowne wydanie drukiem rękopisu *Regestrum Ecclesiae Cracoviensis* pozwoli na pełniejsze korzystanie z danych dotyczących diecezji krakowskiej w średniowieczu.

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Krakowie

Kodeksy

KP 194 (rękopis *Liber beneficiorum* Jana Długosza, część kapitulna).

KP 197 (rękopis *Liber beneficiorum* Jana Długosza, część klasztorna).

⁵⁵ R, k. 216, 216v, 217.

⁵⁶ R, k. 218.

⁵⁷ R, k. 218.

⁵⁸ R, k. 215, 216v.

⁵⁹ Obaj: R, k. 215.

⁶⁰ R, k. 217.

⁶¹ R, k. 215.

⁶² R, k. 217.

Źródła drukowane

- Jan Długosz, *Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego, ks. 10*, red. Z. Perzanowski, Warszawa 1981.
- Joannis Długosz Senioris Canonici Cracoviensis Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis nunc primum e codice autographo editus, t. I-III, ed. A. Przezdziecki, Kraków 1864-1864.
- Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529 (tzw. Liber retaxationum), wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław 1968.
- Księgi wójtowsko-lawnicze miasta Lublina, oprac. G. Jawor, M. Kołacz-Chmiel, A. Sochacka, Lublin 2012.
- Materiały do historii miasta Lublina 1317-1792, oprac. J. Riabinin, Lublin 1938.
- Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej, t. II, wyd. S. Kuraś, Lublin 1973.
- Zbiór dokumentów małopolskich, t. VII, wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś, Wrocław 1975.

Opracowania

- Chachaj J., *Bliżej schizmatyków niż Krakowa...*, Archidiaconat lubelski w XV i XVI wieku, Lublin 2012.
- Kamińska S., Klasztory brygidek w Gdańsku, Elblągu i Lublinie. Założenie i uposażenie, Gdańsk 1970.
- Kowalski M.D., *Dzieje autografu katedralno-kolegiackiej części „Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis” Jana Długosza*, „Studia Źródłoznawcze” 46(2008), s. 83-94.
- Kuraś S., *Regestrum Ecclesiae Cracoviensis. Studia nad powstaniem tzw. Liber beneficiorum Jana Długosza*, Warszawa 1966.
- Kurtyka J., *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997.
- Marczewski J.R., *Duszpasterska działalność Kościoła w średniowiecznym Lublinie*, Lublin 2002.
- Marczewski J.R., [Wstęp], w: *Metryka brygidek lubelskich*, oprac. J.R. Marczewski, Lublin 2011, s. 13-60.
- Plisiecki P., *Młyny wodne w województwie lubelskim (do schyłku XVI w.)*, Lublin 2015.
- Plisiecki P., *The Parochial Network and the Tithes System in the Medieval Diocese Cracow*, w: *Pfarreien im Mittelalter. Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich*, Studien zur Germania Sacra, Bd. XXXII, hrsg. V.N. Kruppa, Göttingen 2008, s. 223-234.
- Plisiecki P., *Z badań nad siecią parafialną i dziesięciną. Przykład parafii w Dobrowodzie*, „Teka Komisji Historycznej. Oddział PAN w Lublinie” 1(2004), s. 5-22.
- Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, w: *Dzieje Lubelszczyzny*, t. III, oprac. S. Kuraś, Warszawa 1983.
- Sochacka A., *Powody lokalizacji w Lublinie grunwaldzkiego wotum Władysława Jagiełły*, w: *Regimen – Dominium – Societas Nobilium. Z dziejów gospodarki, administracji i polityki w Lubelskiem w średniowieczu*, Lublin 2014, s. 209-222.
- Urzednicy małopolscy XII-XV wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990.
- Wadowski J.A., *Kościół lubelskie na podstawie źródeł archiwalnych*, Kraków 1907; wyd. 2, Lublin 2004.

THE PROPERTY OF ST. BRIDGET'S MONASTERY IN LUBLIN
IN THE MANUSCRIPT "REGISTRUM ECCLESIAE CRACOVIENSIS"
(SO-CALLED LIBER BENEFICIORUM) BY JAN DŁUGOSZ

Abstract. The article presents the information that from the manuscript "Registrum ecclesiae Cracoviensis" commonly known as Liber Beneficiorum by Jan Długosz. The subject of the analysis is a fragment of the text concerning the property of St. Bridget's monastery in the 15th century Lublin. In the 19th century edition of the text a number of important elements has been omitted, including notes by Długosz, his corrections, or deletions of passages of description. Nonetheless, the fragments make it possible for us to significantly enhance our knowledge not only about the medieval property of St. Bridget's monastery in Lublin, but also about the way in which Jan Długosz wrote about Church's property in the Cracow diocese.

Key words: St. Bridget's monastery in Lublin; Jan Długosz; Liber Beneficiorum; Cracow diocese in the Middle Ages.

Translated by Hubert Kowalewski